

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 34 (1948)

Artikel: Plaid festiv : a caschun della fiasta della Romania a Vella 1947
Autor: Capul, Bistgaun
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-882188>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 08.02.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Plaid festiv

de sgr. Bistgaun Capaul, ant. cuss. gov.

(a caschun della fiasta della Romania a Vella 1947)

Nus havein retschert oz la Romania cun plascher, gie cun luschezia, en nossa cara Lumnezia. Quei surtut perquei che la Romania ha per intent la cultivaziun dil romontsch, siu spért, si' historia e sia litteratura. Perquei enquera ella adina il contact cul pievel romontsch e tschenta sias radunonzas popularas pertut la tiara romontscha entuorn, schizun — schegie fetg derrar — inaga ni l' outra en Lumnezia. Cheutras promova ella l'enconuschientscha de tiara e glieud e dell' historia dil lungatg e dil pievel romontsch. Gest sil studi historic metta ella gronda peisa, perschuadida che las plontas che han ragischs a funs, creschan il pli ault. Ins astga bein presumar igl ideal della Romania cun dir ch' ella vegli promover il svilup cultural dil pievel romontsch.

In special salid als students romontschs che formavan all' entschatta persuls la Romania ed ein aunc oz il coc de quella. Igl ei quels students, che vulan mantener e defender l' ierta spirtala, bein l' emprema e la pli impurtonta rihezia dil pievel romontsch. A quels students fagein nus nies compliment per lur premura ch' els demuossan pil lungatg-mumma e per la cultura romontscha. Nus sperein ch' els restien perseveronts en lur ideal, mantegnien quei che lur predecessurs han fatg e schau artar e lavurien cun premura e success vinavon cun ina perseveronza, che duess adina mo crescher e ch' astga mai vegnir passa. Mo nus pli vegls lein era buca mo renconuscher quels merets de nos giuvens, na, nus lein oz era empermetter ad els de sustener e gidar els en tuttas difficultads che se manifesteschan adina pu-

spei, cura ch' ei setracta digl ideal, oz en in temps materialistic, senza ideal e senza cor. Era nos students, e surtut nos students romontschs, han lur grondas pitgiras e quitaus che vegnan forsa capi ed ulivai bia memia pauc da nus vegls. La Romania porscha denton a nus il ligiom denter giuven e vegl, denter academicher e pievel e quei ligiom tessius da nossa mumma romontscha stuein nus adina serrar pli ferm ed aschia operar communabla-mein per nies lungatg e per nossa cultura romontscha.

Nus essan engrazieivels alla Romania, ch' ella ha elegiu uonn la Lumnezia per liug de sia radunonza annuala e cheutras dau caschun de prender contact cun nos confrars romontschs dalunsch e datier, e quei ei de muntada per nus Lumnezians, ch' essan serrai giu geograficamein e linguisticamein da treis varts da quasi tut contact cul convischin ed aschia isolai denter Tudestgs e Talians e privai da tut traffic commercial e turistic, aschia che nus essan dependents da nies agen operar e stuein segidar nusez pli che tut auter pievel grischun.

Dal péz Valrein ano (Rheinwaldhorn) sroman las cadeinas de cuolms viers il nord e formeschan bialas valladas alpinas, denter autras era nossa Lumnezia cun ses gigants el sid, il Terri, Piz Ault, Piz Regina ed auters.. Giu egl iral della val tochen sin 1600 m. s. m. havein nus bials praus-casa e da leu ensi tochen sin 2800 m. s. m. per part veramein idealas pradas de cuolm e sura pli ad ault nossas alps de vaglia. Il terren productiv ei relativamein fetg gronds, mo ei manca igl uaul silla vart seniastra della val. La principala resursa de nies pur lumnezian ei sper la cultivaziun de graun e truffels la tratga de biestga. La munconza ded uaul ha sfurzau nus de far entginas plontaziuns novas, che surveschan el medem temps era per la correcziun dell' entira costa seniastra della val, ch' ei sin in' extendida surfatscha de 32 km² en moviment. Il vitg de Peiden ei grevamein periclitau, mo era auters loghens ein en moviment. A Peiden ei la baselgia per ex. ruchiada en 40 onns varga 10 m e sbassada bu-namein 2 m. Mo era Vignogn muossa semegliontas untgidas, schegie per bia buca en tala dimensiun. Quei ei catastofas della natira ed urgent agid ei necessaris. Denton ei il pievel

lumnezian buca quel che sezachegia. El lavura vinavon cun fidenza en Diu e pren ord siu maun quei che Quel ha destinau per el. Nossa generaziun ei decidida de star fideivla alla devisa de nos vegls, che han adina battiu encunter tuttas difficultads ed han anflau lur paun el suadetsch de lur fatscha, sin lur agen tschespet. La devisa de nos vegls: «ura e lavura» vala aunc oz pil pievel lumnezian. —

Surtut l' historia della Lumnezia muossa a nus ch' il principi che nos vegls tenevan ault: «segida tetez e lu gida tei Diu» han manteniù els e sto era mantener nus. Sco els lein era nus restar in pievel de tschep romontsch, che honorescha si' historia e sia cultura. Nus mirein anavos cun ina certa luschezia sill' historia de nossa vallada e dellas schlatteinas de quella, che han giugau in' impurtonta rolla ella Ligia Grischa ed el Grischun. Nus havein forsa ils pli vegls attenats, sch' ins astga numnar aschia ils emprems habitonts de Crestaulta, situada sper Lumbrein-Surrin. Tenor la nova perscrutaziun e publicaziun de Burkart ei Crestaulta vegnida habitada duront 5—6 tschentaners el temps de bronz primitiv, pia ca. 1800 onns avon Cristus. Ins ha constatau leu casettas de lenn, in vitget de ca. 50 olmas cun ina cultura gia fetg sviluppada. Las casettas eran baghiadas bein e muossan che quella gliend era cultivada e possedeve bia enconuschientshas. Quei dian a nus era ils utensils de bronz, ded ossa, de crap e surtut la cheramica cun buca meins che 436 cups pigns u gronds per part cun bialas decoraziuns. Ils de Crestaulta eran surtut in pievel de purs e cultivavan salin e dumiec, schizun fava. Ins ha constatau l' ossa ded 860 tocs animals: biestga, nuorsas, cauras, pors, cavals e tgauns. Curios eis ei che la catscha para buca de haver giugau ina gronda rolla, denton ossa ded uors, capricorns, pors-selvadis, etc. ei era avon maun. Interessant eis ei era ch' ins ha anflau denter biaras outras caussas perlas de veider e ded ambra (Bernstein) che comprovan che quei pievel fageva era commerci cun auters pievels. Danunder quella gliend ei vegnida san ins buc ed ils meinis leusura ein fetg divergents; ins manegia ch' ei seigi probabel stau Ligurs. La cultura de Crestaulta ei l' emprema e la pli gronda de sia natira ellas alps ed en Svizzeria e demuossa per l' emprema

gada ch'ina colonisaziun ord il temps de bronz ha giu in cuoz de 5—6 tschentanners. Cun quellas indicaziuns fetg restrenschidas less jeu specialmein far attents sin quellas scuvretgas, che muossan che nosa vallada ei forsa stada ina dellas pli empremas habitadas en Surselva.

Jeu astgel buca tratener oz la raspada romontscha pli ditg cun historia lumneziana, schegie che jeu havess in grond tschaffen de clamar en memoria a compatriots lumnezians lur biala historia e ch'ei interessass forsa beinenqualin dils hosps d'udir puspei ina gada enzatgei de Pleif, la tgina de tutta cultura lumneziana, dellas valerusas de Porclas, dils jasters, della battaglia de Lepanto e siu grond maletg ella baselgia de Pleif sper la spada dil cavalier Gion de Mont che ha sez battiu a Lepanto. Ins astgass raquintar enzatgei della passiun de Lumbrein, della processiun de Nossadunna de leu, aschia era della pastoraziun dils PP. caputschins da Cumbel ano, de lur scola populara, de lur stampa, lu era dad in spiritual lumnezian, da sur Gion Bis-tgaun Capaul de Lumbrein, ina dellas pli interessantas persunas ord il stan sacerdotal che jeu enconuschel. Quei pur e fravi ei daventaus vieus en giuvens onns, e lu spiritual, ha pastorau a Strassburg, a Colmar, a Lyon ed en pliras pleivs romontschas, ha baghiau 4 baselgias el Grischun cun daners ch'el ha sez collectau sin differentes viadis en Svizzeria ed en Frontscha, ed ha aschia purtau immens sacrificis per gidar il pauper pievel lumnezian. El ei morts a Morissen ils 3 de fenadur 1870.

Speciala menziun auda aunc ad enzacontas autras personalitads ord Lumnezia, aschia agl uestg de Mont (1624—1692), in grond promotur della stampa romontscha e fauteur de nossas baselgias, lu era a Sur Balzer Alig de Vrin, morts 1677, igl e m p r e m scribent romontsch d'origin sursilvan, che ha scret la passiun de Niessegner (1672), Epistlas ed Evangelis (1674) ed alla fin menzionein nus cun luschezia, che la Lumnezia ha oz silla sedia episcopala a Cuera in dils ses, che ha gronds merets per la Romania e surtut per la cultura dil pievel romontsch en general; ad el, a Sia Grazia Monsignur uestg Dr. Christianus Caminada silla sedia de s. Glieci a Cuera, lein nus tarmetter oz in special e respectus salid da sia val e da siu pievel romontsch.

Pleif ei la tgina della cardientscha e de tutta cultura en Lumnezia. Aschibein la veta religiusa sco era la politica ein vegnidas diregidas duront tschentaners da Pleif ano. A Pleif separavan las vias de sauma, vegnend dal Mundaun per menar sulla Greina e sul Cuolm-Val. Ella baselgia de Pleif vegnevan tuts Lumnezians battegiats e sper la venerabla tuor romana vegnevan nos antenats, forsa duront 15 tschentaners, surdai alla tiara sontga. Las baras vegnevan menadas neutier da Val e da Vrin; ferton che umens de gronds merets vegnevan purtai sin santeri. Aschia ei era il plevon de Trun, Dr. Giachen Cavegn, vegnius purtaus igl onn 1863 naven da Trun tochen Pleif ed en mintga vitg che vegneva traversaus, tuccavan ils zenns ed enzaconts umens gidavan a purtar la bara sin lur territori. Quei era aunc reconuschientscha a meriteivels spirituals! Avon ch'ir ell' uia-ra serimnavan nos antenats adina a Pleif e tiel retuorn engraziavan els ella baselgia parochiala della vallada per igl agid de Diu. Nos antenats tenevan era lur cumin mintg' onn il davos de settember a Pleif e quei cun entginas excepziuns, tochen igl onn 1851. Pleif era il centrum della veta lumneziana. Aunc oz ha liug a Pleif igl anniversari per ils curdai ella battaglia sil Mundaun (1352) e quei sil di de s. Brincazi, ils 12 de matg, e la vigelgia de Tschuncheismas celebresch' ins leu igl anniversari pils curdai della Tgalavaina ed ils nums de quels vegnevan prelegi. Pli bauld serendevan tuttas vischnaucas dil cumin quels dis a Pleif en processiuin.

Nus tenin en honor quels usits de nos vegls il meglier lu, sche nus suandein lur exempel de sempladad e cuntentientscha e venerein els sco nos muossavias, co ins sa daventar ventireivels e cuntents era en semplas relaziuns cun brahar e batter per l' atgna existenza. Il pievel lumnezian ei in pievel puril e sco tal purtader dil lungatg, della cultura e tradiziun romontscha. De si' existenza dependa igl avegnir dil lungatg matern-romontsch. Tgi che sto emigrar duess era imitar igl exempel de nos vegls, che mavan e turnavan sco els eran i, sempels e sauns de tgierp ed olma e cun in' affonila carezia pil tschespet patern e per lur famiglia. Quella carezia, che vegneva plantada gia el cor digl affon lu meglier ch' oz, restava el cor dil Lumnezian, seigi quel

sil camp de battaglia lontan, seigi el vid la lavur en tiaras jastras. Sche quei ei oz forsa buc adina aschia, s'empon buca mo las influenzas jastras de quei, mobein era l'educaziun en famiglia porta senza dubi empau cuolpa vid quella munconza d'attaschadad e carezia pil sulom patern, tier beinenqualin che va egl jester. Mo munconza de cultura e tuppada lubeschan indifferetadad ni schizun sprèz per la stiva materna e pil vitg natal. Perquei less jeu stimular tuts presents, surtut ils students romontschs de tener en honor era pli tard ella veta practica lur casa paterna, lur lungatg mumma ed entras in bi exempel promover adina pli e pli e dapertut la cultura romontscha.

Jeu envidel en in e scadin che sesanfla cheu sin quei venerabel sulom, d'empermetter d'esser e restar oz ed adina fideivels ed attaschus a nossa semplia derivonza, a nossa tschontscha ed a nossa nobla tradiziun romontscha. E finalmein lein nus engraziar Diu e selegrar che nus essan in pievel liber e che nus havein ina schi biala patria, nua che nossa cultura purila astga viver e prosperar.

Si biala val Lumnezia
Lai quitaus oz dad in maun,
Oz resuni mo letezia
Dal péz Terri al Mundaun!
